

vobodni smo v tem, da to, kar je usojeno, sprejmemo, da se usodi uklonimo ali ji kljubujemo. *Svoboda nam daje konkretno možnost izbire.* In celo nasproti nespremenljivemu ostane odprta še zadnja možnost, da se namreč odločimo, kakšno stališče do tega bomo v sebi zavzeli. *Zadnja beseda je naša.*

Rada bi, da bi takrat, ko imamo opraviti z negativno življenjsko bilanco, postalo to bolj jasno. Težava takega obračuna ni to, kar je bilo v preživetem življenju dobro niti svobodnost v še živečem življenju. Problem pri tem je slábo, ki je postalo usoda, jasneje povedano: doživeto trpljenje in utrjena krivda; tragedije, ki so bile surove, nepravilne in nerazumljive, in napake, ki jih ni mogoče popraviti. Nihče ne more svojega življenja živeti še enkrat, tako da tragedij, ki so se zgodile, ne bi bilo, in nihče ne more začeti od spredaj in nečesa, kar je naredil, narediti bolje. Toda, kot rečeno, zadnja beseda v *svobodni presoji še tako neugodne usode* je naša. To je ena naših možnosti izbire v sedanosti, da spremenimo samega sebe; ne telesne zgradbe ali duševnega stanja, ne nečesa, kar *imamo*, ampak nas same. To, kar *smo*. Če odpuščamo, sprejmemo ali obžalujemo, razvijemo drugačno stališče, postanemo drugačen človek kot pred odpuščanjem, sprejetjem in obžalovanjem. Postanemo nov človek in v kaščo spravimo novo žito. Mejo usode, ki je zunaj neomajna, smo notranje premagali. *Bivanjski obračun*, ki ga je vredno opraviti, torej ne more biti negativen. Preprosto nas uči, kako daleč smo v svojem *bivanjskem razvoju* že prišli in kaj bi bilo priporočljivo, da še razvijemo - kljub usodi.

V tej zvezi bi rada osvetlila kombinacijo trpljenja in krivde, ki igra v življenjskem obračunu pogosto izredno motečo in obremenilno vlogo in tli v medčloveških odnosih: namreč jaz, ki s teboj nisem *na čistem*. Človek se je pred leti s kom sporekel; od takrat se nista več odkrito pogovarjala in nista živel v normalnih odnosih. Trmasto sta se razšla, z groznjama

in s hudobnimi željami v srcih. Ali pa je človek tako globoko prizadet, da je od tega skoraj bolan in je okamenel v sovražnem molku.

Največkrat sta za to kriva oba, vendar so tudi izjeme, pri katerih je eden nedvoumno kriv za neizmerno trpljenje drugega. Minilo je že veliko časa, možnosti, da bi odnos spet uredili, so omejene, sčasoma izginejo. Morda je nekdanji nasprotnik umrl ali se je odselil v neznano. Samo nerazrešen spor se ni *preselil*, ta se je zasidral v vsej svoji ostrini v kašči preteklosti in se vsakokrat, ko opravljamo življenjski obračun, dvigne na tisto stran, kjer nam je v breme. *Mora* biti razrešen. Pa je lahko?

Da, tudi to je del naše duhovne svobode. Z zamudo ga je mogoče razrešiti celo tedaj, ko partner v konfliktu ni več dosegljiv in roka, ki mu jo ponudimo, ostane v zraku. Dva aforizma bi nam pri tem lahko pomagala:

Kdor svojega bližnjega obsoja,
se lahko moti;
kdor mu oprosti,
se nikoli ne zmoti.

Karl Heinrich Waggerl

Po čem prepoznaš,
da ti je greh odpuščen?
Po tem,
da ga ne narediš več!

Konfucij

K Waggerlovemu aforizmu:

Svobodni smo, da odpuščamo. Karkoli nam je bilo storjeno - odpuščanje je v nas, je odvisno samo od nas. Še po dvajsetih letih lahko odпустimo, če mislimo iskreno; lahko odпустimo celo nekemu, ki ga ni več med živimi. Včasih je to zelo težko, ampak ne bomo se zmotili. Nasprotno, s tem pri-

nesemo toliko zrnja v svojo kaščo, da bo prekrilo ostre bodice in jim vzelo ostrino. Veliko bolj bi se motili, če bi mislili, da lahko drugim ljudem sodimo. Edini pravi *Sodnik* ni s tega sveta ...

H Konfucijevemu aforizmu:

Svobodni smo, da rastemo. Karkoli smo komu naredili - v nas samih je ali bomo to prerasli, to je popolnoma naša odločitev. Še po dvajsetih letih lahko napache korak popravimo - predvsem lastnega! - in to nas izučí, da ga nikoli ne ponovimo. Četudi ne bi imeli več priložnosti, lahko s skesanem priznanju, da smo nekomu škodili, odrastemo, da enake napake ne bi več naredili, če bi bili še enkrat v enakem položaju. Če nam to uspe, smemo upati, da nam je edini pravi *Sodnik* odpustil ...

V logoterapiji, ki jo je razvil Viktor E. Frankl, je priložljiva psihoterapevtska izkušnja, ki je še posebno primerna za poznejše reševanje spora, *namišljeni dialog*.⁹

Temelji na namišljeni predstavi, da se sprta partnerja srečata *na drugi strani* - tam, kjer so z njiu popolnoma odpadle zavist, nevoščljivost in lakomnost - na kratko, vse negativne lastnosti. Tam, kjer šteje le dobro in kjer so ljudje sprejeti v svoji najčistejši in najlepši obliki - *kakor si je to Bog zamislil*. Tam se srečajo tisti, ki so si bili na zemlji najhujši sovražniki, in začnejo zelo nenavaden dialog: pogovarjajo se kot dobri prijatelji. Pojasnjujejo si, kaj jih je v prejšnjem življenju pripravilo in vodilo k temu ali onemu dejanju, in se pri tem lahko popolnoma zanesejo na razumevanje, velikodušnost in dobroto drugega. Nobena senca prejšnjega obnašanja več ne kali njihovega odnosa, prijazno se zanimajo drug za drugega. In tako naknadno izvedo, kaj se je v duši drugega zares dogajalo; vse, kar bi bilo potrebno, da bi ga že na zemlji prosili odpuščenja.

Kako poteka namišljeni dialog? Ljudje, ki nosijo v svoji življenjski zgodbi nerazrešen medčloveški spor, ki ga v neposredni izpovedi z nasprotnikom niso dokončali, si tak pogovor z nasprotnikom naslikajo v domišljiji in ga nato napišejo na papir ali posnamejo na zvočno kaseto. Če ni druge možnosti, ga lahko zaupajo kaki pomembni osebi ali človeku, ki jih oskrbuje. Vsekakor pa je pomembno, da je namišljeni pogovor izpeljan natančno, stavek za stavkom. Tak postopek omogoča, da človek o stvareh nanovo premisli: o sovražnosti v prijateljstvu in o sovraštvu v ljubezni.

Kritiki, ki bodo temu morda ugovarjali, da se v kruti resničnosti zaradi tega ne bo nič spremenilo, naj premislijo dve stvari. Prvič, da je več ustvarjalnih moči med nebom in zemljo, kot jih z znanstvenimi instrumenti lahko izmerimo. Če se milijonom ljudi zdijo vsakdanje molitve in dobre želje smiselne, potem tudi predelava večletnih zamer ali večletnih duševnih stisk v človekovem srcu ni odveč. Drugič, *matt narava* kaže na to, da na koncu šteje le dobro; kajti tudi zanjo je po neskončnih poskusih in zmotah vendarle bistvena samozadržita, tisto, kar se posreči. Vse, kar se ponesreči, *izgine*. Biološki razvoj organizmov (filogeneza) ni nikoli zapisnik (protokol) celotnega razvoja, ampak samo zapisnik tega, kar ji je uspelo. Zapisnika o njenih zmotah in napakah - ne glede na to, kako so za sam razvojni proces pomembne - preprosto ni.¹⁰ Zakaj si torej ne bi mogli predstavljati, da neka nadrejena volja, iz katere izhaja celoten razvoj, na koncu koncev ne upošteva natanko tako samo dobro? In da ravno tako šteje tisto iskreno mišljeno dobro, ki smo ga izoblikovali v domišljiji, četudi o tem razmišljamo kasneje?

Za ponazoritev postopka namišljenega dialoga si pomagajmo s primerom iz rokopisa *Happy Endings (Srečni konci)* Josepha Fabryja¹¹. Joseph Fabry je bil pred drugo svetovno vojno na Dunaju pravnik. Ko je hodil v plesno šolo, je spoznal neko žensko. Njun odnos ni bil nikoli *resen*, vendar je kot štu-

dent preživel z njo lepe ure. Po njegovih pričevanjih ga je vpeljala v čustveni svet žensk, kar naj bi koristilo njegovemu poznejšemu zakonu. Med gospodarsko krizo v tridesetih letih je ta njegova znanka postala prostitutka. V tistih časih je bil njena stranka neki visok bruseljski poslovnež, ki se je zelo zanimal zanjo in se je z njo hotel celo poročiti. O njem je sama pripovedovala Fabryju. Ko so leta 1938 postale razmere za Žide v Avstriji nevdružne, da bi Fabry prosil, da bi tega poslovneža nagovorila, naj mu pomaga. Ta mu je res poslal priporočilno pismo, ki mu je omogočilo odpotovati v Belgijo. Načrt je uspel in dunajska znanka je Josepha Fabryja sprejela na bruseljski železniški postaji. Tako rekoč popeljala ga je v svobodo in mu najverjetneje rešila življenje. Ker pa se je njena zveza s poslovnežem kmalu prekinila, se je sama vrnila na Dunaj, kjer se ji ni bilo česa bati, saj ni bila Židinja, medtem ko je Joseph Fabry emigriral v ZDA in tam začel novo življenje.

Po skoraj tridesetih letih je Fabry, ki je med tem časom opravljal ugledno službo, pripotoval s svojo družino v Evropo. Ustavil se je tudi na Dunaju. V njem so se zbudili stari spomini, med drugim tudi spomin na znanko iz predvojnih let, in odločil se je, da jo obišče. Toda zahvalit se je prišel prepozno. Našel je samo njeno sestro, ki mu je povedala, da je njegova nekdanja znanka sčasoma postala alkoholičarka in da hira v nekem domu. Ženska mu je obisk odsvetovala: sestra je izgubila vse lase in zobe in pogled nanjo ni bil spodbuden. Fabry je z obiskom odlašal in je nato še med potovanjem po Evropi prejel sporočilo o njeni smrti. Izgubljena priložnost, da bi se od nje poslovil, je pustila v njem občutek nezadovoljenosti. V tem primeru ni šlo za sovražnost, ki bi ostala nepomirjena, ampak za prijateljski odnos, ki je bil zanj zelo pomemben, saj bi se brez odločilne besede v odločilnem trenutku njegovo življenje tragično končalo.

V rokopisu *Happy Endings* je Joseph Fabry takole popisal *namišljeni dialog* s svojo nekdanjo znanko:

On: »Myra, jaz sem, Joe ... Prišel sem te obiskat. Prišel sem se ti zahvalit. Toliko si storila zame. Vpeljala si me v ljubezen, v mojih najtežjih trenutkih si bila kot Samarijan, in pri begu si se zavzela zame - le kaj bi bilo z mano brez tebe?«

Ona: »Ah, Joe, čutila sem, da me boš še enkrat obiskal. Čakala sem na to, da te spet vidim. Toda vedeti moraš, da sem razumela vse, kar si mi želel povedati iz globine svoje duše, in sem tega zelo vesela. Ko si bil na Dunaju v moji bližini, sem lahko v miru umrla.«

Vidimo, kako nedvoumno in nepotesljivo si človek želi srečnega konca (*happy end*); in to ne le svojega življenja, ampak vsakega zgodovinskega dogodka v človeški zgodovini, kar je razvidno iz ljudskih pravljič pa tudi iz velikih odrešilnih mitov v svetovnih verstvih. To dejstvo podpira tudi psihoterapevtska različica namišljenega dialoga. Obenem metoda namišljenega dialoga dokazuje, da tam, kjer se zdi, da je usoda vsemogočna, vendarle obstaja svoboda iz zato zaradi negativnih usodnih dejavnikov življenjski obračun ne more biti negativen. Dokler dihamo, dokler se v naših žilah pretaka kri, imamo možnost, da usodi kljubujemo s smislom in žitnim poljem, ki čaka na žetev, da izbojujemo zmago; pa naj bo to zmaga dejanj, pravilnih dejanj, ali zmaga vedenja, pravilne naravnosti do meja naših dejanj. Pravo obvladovanje preteklosti se torej ne dogaja v oživljanju starih, nezavednih frustracij ali v osvežitvi starih zamer do prejšnjih generacij, ampak v iskreni pripravljenosti, da iz tega, kar je bilo, iztisnemo, kar je bilo skrito v rodovitnem zrnju, da se ne porazgubi med plevalmi.

Od odkritja globinske psihologije dalje vedno znova svarijo pred pojavom *izrivanja, potlačanja*. Pri tem imamo v mislih zanikanje; želja po tem, da se nečesa ne bi zavedali, in